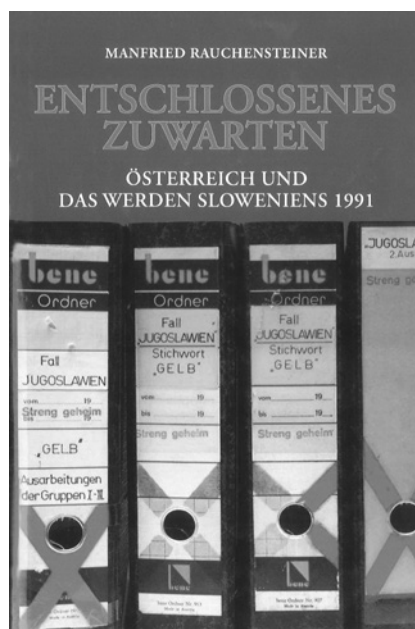

Gre namreč za dobro izbrane in za objavo pripravljene dokumente, ki govorijo predvsem o Udbi in njenem delovanju na »ekonomskem« področju. Z izdajo virov, kot jih je pripravila dr. Ljuba Dornik Šubelj, je izpolnjen eden bistvenih pogojev znanstvene ali strokovne izdaje virov, ki lahko pred bralcem »zaživi«. Zbirka vsekakor izpolnjuje vse kriterije za kritično, znanstveno izdajo zgodovinskih virov. To pa ni mogoče reči za mnoge danes izdane zbirke dokumentov, ki so le zbirke faksimilov dokumentov brez nujnih oziroma obveznih pojasnil pod črto in imajo tako predvsem politični, propagandistični namen.

Zdenko Čepič

Manfried Rauchensteiner, Entschlossenes Zuwarten. Österreich und das Werden Sloweniens 1991. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie. Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten. Klagenfurt am Wörthersee 2011, 159 str.

Avstrijski zgodovinar Manfred Rauchensteiner, ki je objavil že nekaj odmevnih študij o novejši vojaški in politični zgodovini Avstrije, v svoji zadnji razpravi piše o razpadu večnarodne Jugoslavije in nastajanju samostojne Slovenije. Procese razlaga na temelju bilateralnih odnosov med Avstrijo in Jugoslavijo, pri čemer opozarja na pomembne ekonomske odnose Avstrije z bolj razvitima republikama Slovenijo in Hrvaško, upošteva ekonomske vzroke razpada države, razpravlja o sočasnih političnih procesih v Avstriji in na ravni Evropske skupnosti ter na svetovnem nivoju. Pozornost namenja vojaškim načrtom obrambe Avstrije in s tem povezanimi vprašanji primata odločitev v primeru ogrožanja – ali naj bodo, in v kaki meri, odločitve v rokah vojaških strategov ali v pristojnosti političnih voditeljev države. Jugoslovanska kriza mu je povod, da primerjalno razpravlja o dveh drugih krizah, o madžarski leta 1956 in češkoslovaški leta 1968. Ob detaljnih prikazih številnih vojaških načrtov, ki jih je načrtovala avstrijska vojska, in realnih vojaških ukrepov na višku jugoslovanske krize konec

junija in v začetku julija 1991, sta prevladali le politika in diplomacija. Pri avstrijskih politikih je ob upoštevanju mnenj drugih evropskih in mednarodnih diplomatov prevladala umirjenost, kar pa avtor ne potrjuje glede razpoloženja avstrijskega javnega mnenja. To je bilo pod vplivom medijev odločno na strani Slovenije in slovenskega prebivalstva. Avstrijski tiskani mediji so v tistih dneh iz ropotarnice zgodovine privlekli marsikatero stare predsodke proti Srbom, Slovence in slovenska prizadevanja za samostojnost pa večinoma heroizirali. Nekaj pozornosti Rauchensteiner namenja tudi slovenski manjšini na Koroškem in njenim stališčem v dnevih jugoslovanske krize ter pri tem upošteva rezervirano zadržanje Koroškega hajmatdinstva do nastajanja samostojne slovenske države. Razpravo zaključuje z epizodama, ki spominjata na zlate čase avstrijskega političnega kabareja, ki pa dokazujeta, da najboljše kabaretistične tekste še vselej piše življenje. Avtor opozarja tudi na številne univerzitetne razprave – diplomske in magistrske naloge ter disertacije, ki so nastale po razpadu Jugoslavije. Ker sta težišči dela politični in vojaški vidik, ne upošteva nalog in disertacij s področja gospodarstva, sicer bi jih bilo še znatno več.

Rauchensteiner meni, da so številni politični opazovalci pričakovali po smrti maršala Tita razpad Jugoslavije, da pa nihče ni vedel povedati, v kakšni obliki bo ta potekal. Med vzroki razpada navaja ekonomsko neravnovesje med razvitimi republikami in nerazvitimi, centralizem, srbsko prevlado zlasti v vojski, krčenje in potem ukinitvev avtonomij Kosova in Vojvodine in zapleten sistem vodenja države. Meni, da je razpad države naznanjala ekonomska kriza oziroma praktični razpad gospodarstva. Omenja spomenico Srbske akademije znanosti in umetnosti in 57. številko Nove revije, ki jo označuje kot alternativo slovenskih avtorjev prvi. Zamisli slovenske strani naj bi privedle do večje avtonomije, zlasti pa pripravile pot demokratični ureditvi republike na temelju političnega pluralizma. Vendar slovenski načrti niso bili tisti, ki bi obrnili pozornost OVSE na Jugoslavijo; njen interes je sprva veljal predvsem zaskrbljujočemu razvoju na Kosovu. Rauchensteiner razpravlja o znatnih razlikah, tako na političnem kot na vojaškem področju, v pripravah na samostojnost med Slovenijo in Hrvaško in pri tem opozarja med drugim na slovenske ustavne spremembe z dne 27. septembra 1989. Glede avstrijsko-slovenskih odnosov avtor govori o pomembni vlogi znanstvenikov in kulturnih ustvarjalcev ter meni, da je nastajanje večstrankarskega sistema v sosednji Sloveniji treba videti tudi pod vplivom propada komunističnih režimov v Vzhodni in Srednji Evropi. Precej pozornosti namenja razdvojenosti avstrijske vlade: medtem ko bi eksponenti konservativne ljudske stranke najraje videli naglo mednarodnopravno priznanje Slovenije in so verbalno podpirali slovensko pot v samostojnost, soodločujoči socialdemokratični vladni partner tega nikakor ni odobral. Kancler Franz Vranitzky je želel imeti stike le s centralno vlado v Beogradu in je svoje in mnenje svoje socialdemokratske stranke usklajeval z mnenjem držav Evropske skupnosti ter Združenih držav Amerike. Vrhovni diplomat avstrijskega zunanjega ministrstva Thomas Klestil je prav tako zastopal mnenje, da naj Avstrija vse svoje korake usklajuje z Evropsko unijo in ZDA. Po 25. juniju 1991 pa je vsem

akterjem hitro postalo jasno, da bo na koncu procesa osamosvajanja prišlo do mednarodnopravnega priznanja Slovenije kot suverene države.

Avstrijski vojaški krogi so dolgo pred razpadom Jugoslavije pri scenarijih ogrožanja države upoštevali vse možne različice, nazadnje tudi »primer Jugoslavije«. Sprva je avstrijsko vojaško poveljstvo zanimalo predvsem obnašanje Jugoslavije v primeru vojne med velikima blokoma. Po smrti Tita je dve leti premlevalo vse mogoče različice, med katerimi je bila celo domneva »slovenske vstaje na Koroškem, iniicirane po Jugoslaviji« (str. 43). Leta 1988 je izdelalo štiri različice načrta zavrnitve domnevnega ogrožanja države z juga, ki so vse izhajale iz tega, da se je treba pripraviti na spremembe v Jugoslaviji. Avtor pravi, da so se vojaška načrtovanja »občasno osamosvojila«, kar pomeni, da niso bila politično dogovorjena, kaj šele sankcionirana. Na višku krize je avstrijsko vojsko v znantni meri zaposlovalo vprašanje pristojnosti. Minister za obrambo je že prej ustanovil v ministrstvu Vodstveni štab, ker je ministrski svet že mesece prej sklenil, da se vojaško poveljstvo ukine do začetka julija 1991. V ministrstvu in na ravni zveznih dežel, ki so mejile na Jugoslavijo oziroma Slovenijo (Gradiščanska, Štajerska, Koroška), so razpravljali o tem, kako bi poimenovali in utemeljili avstrijsko vojaško operacijo ob avstrijsko-jugoslovanski (slovenski) meji. Ob meji so namreč po ukazu premiera Markovića, da naj Jugoslovanska ljudska armada mejne prehode spet spravi pod federalni nadzor, potekali boji in prišlo je do kršitev avstrijskega zračnega prostora. Po razpravah, ali naj avstrijska vojska sodeluje pri varovanju meje, ki niso prinesle rezultata, pa tudi ker nihče pristojnih takega posega ni zahteval, je minister 28. junija izdal povelje zavarovalnega posega zvezne vojske za zaščito mej avstrijske republike. Avtor meni, da v Avstriji tega dne nihče ni niti pomislil na zgodovinsko »obremenjen« dan – Vidov dan. Avstrijska vojska se je prvič pojavila s težkim orožjem neposredno na meji sosednje države. Ob madžarski krizi 1956 se je meji smela približati na 500 metrov, ob češkoslovaški krizi 1968 se je celo umaknila iz 30-kilometrskega pasu, da le ne bi izzvala morebitnih akcij čet varšavskega pakta. Rauchensteiner opisuje, s kolikimi težavami je vojska ta ukaz uresničila. Primanjkovalo je predvsem primernega moštva, saj je vojska prav dan prej odpustila rod izurjenih vojaških obveznikov, z 2. julijem pa je bilo ukinjeno vojaško poveljstvo. Delne mobilizacije, ki so jo nekateri pričakovali, ni bilo. Prišlo je do razprave o primernosti povelja, saj je Vojaška obveščevalna služba ocenila, da država ni ogrožena in da Jugoslavija nima namenov, da bi jo ogrožala. Politično odgovorni so potem sklepali na temelju te ocene. Mediji pa so neprestano pisali o ogroženosti. Z vojaškimi ukrepi se je sicer strinjalo prebivalstvo neposrednega mejnega območja, le nekaj kilometrov stran pa so se na Koroškem turistični delavci že bali za turistično sezono, ker so se v javnosti seveda pojavljali številni vojaki. Avstrija in Jugoslavija sta si na višku krize izmenjali noti. Ob meji je vse varnostne mehanizme prevzela za nekaj dni vojska; cariniki in policisti so stali ob strani. Politiki so zavračali zahtevo po (delni) mobilizaciji, ki jo je zahtevala vojska. Ko je bila medijska in siceršnja čustvena nabitost na višku, je bila s 1. julijem po odločitvi trojke Evroske unije napovedana deeskalacija. Istega dne je Avstrija uveljavila nujnostno sejo vseh 35

članic OVSE, kateri naj bi sledila 3. julija še seja visokih uradnikov držav v Pragi. Avstrija se je v teh dneh postopno umaknila glede naglega priznanja nasledstvenih republik na stališča Evropske unije in ZDA, obenem pa zaznala, da se Evropska unija in ZDA počasi približujeta stališčem Slovenije in Hrvaške. Avtor v tej povezavi omenja srečanje slovenskih predstavnikov (Kučan, Rupel) z nemškim zunanjim ministrom Genscherjem v Beljaških Toplicah 2. julija.

Rauchensteiner nekaj pozornosti namenja manjšinski politiki po vstopu koroških Slovencev v Sosvet za slovensko narodno skupnost pri Uradu zveznega kancelerja in delu državnega poslanca Karla Smolleja. Ob vseh manjšinskih problemih in očitkih manjšine na račun Avstrije meni, da je bilo sosedsko sodelovanje dobro in da je bilo sodelovanje v delovni skupnosti Alpe-Jadran prav sinonim za to. Politika Jugoslavije je bila v svetovnem in mednarodnem merilu pomembna (str. 104). Omenja stališča osrednjih organizacij do osamosvojitvenih prizadevanj Slovenije in govori o »daleč presegajočih« diplomatskih obiskih med Avstrijo in Slovenijo od leta 1990 naprej. Obiskovalci iz Slovenije so se zavestno izmikali srečanju s predsednikom Kurtom Waldheimom, kancler Vranitzky pa je bil do njih zadržan. Narodni svet koroških Slovencev je sprožil vprašanje nasledstva Slovenije glede Avstrijske državne pogodbe, od 25. junija 1991 pa skrbel zlasti za pomoč Sloveniji in Slovincem, organiziral proteste in se boril za mednarodnopravno priznanje Slovenije. Avtor zaključuje: »V zunanjem ministrstvu seveda tudi še nadalje niso mislili na to, da bi Sloveniji priznali pravico državnega nasledstva in s tem tudi neko funkcijo v zvezi z državno pogodbo.« (str. 109) Avstrijska vojska je 8. julija začela z umikom svojih vojaških enot iz neposrednega mejnega območja, mejno prebivalstvo pa naj bi še naprej pomirjevale demonstrativne vožnje vojaških konvojev. Medijska vojna med državama ni ponehala tako naglo, čeprav so bili na jugoslovanski strani v tem aktivni seveda le srbski mediji.

Avstrijski politični tabor je bil še naprej razdeljen na zagovornike mednarodnopravnega priznanja Slovenije in na tiste, ki so tako priznanje zavračali. Oboji so govorili o tem, da potrebujejo dokazilo o državnem ozemlju in prebivalstvu, in se strinjali, da novo državo priznajo le v soglasju z evropskimi državami. Posebno intenzivni so bili stiki med avstrijskim in italijanskim zunanjim ministrstvom. Avtor meni, da je prav ravnanje Jugoslovanske ljudske armade najbolj pospešilo mednarodnopravno priznanje Slovenije in Hrvaške (str. 129). Za svoje delovanje je bila Avstrija nagrajena, saj je 31. julija 1991 dobila povabilo na pristopna pogajanja k Evropski uniji. Čeprav je ministrski svet o predlogu priznanja razpravljal že decembra 1991 in odločitev sprejel 14. januarja 1992, je Avstrija ta korak storila v soglasju s Švico šele 17. januarja 1992, torej po priznanju Slovenije v državah Evropske unije.

Rauchensteiner ocenjuje, da je bila Avstrija po razrešitvi jugoslovanske krize za številna spoznanja bogatejša. Pod drugimi pogoji kot 1956 in 1968 je obvladala krizo, na kar je vplival razpad Varšavskega pakta. Prav konec junija 1991 je bil v Avstriji na obisku ruski ministrski predsednik Valentin Pavlov, Avstrija je spoznala, da nima partnerja za naglo priznanje Slovenije. Notranjepolitično so Avstrijce zapo-

slovali odstop koroškega deželnega glavarja Haiderja, menjava predsednika Avstrijske ljudske stranke, do rutinske zamenjave je prišlo tudi na vrhu avstrijskega poslanstva v Beogradu, poleg tega pa so potekale tudi že omenjene spremembe na vojaškem področju. Avstrija je hotela postati članica Evropske unije. Temu cilju je morala podrediti vsa druga stališča. Vprašanja pristojnosti in nedejavnosti državnega kriznega menedžmenta naj bi razčistili na posebni seji septembra 1991. Tedaj je bilo krize že konec. Kritični pogled v ozadje je izostal, razpravljavci so se zadovoljili z izrazi zahvale, priznanja in odobravanja ukrepov vojske oziroma obrambnega ministrstva. Konec septembra je vojska vlila na vzletno stezo svojega letališča na Štajerskem zadnje kubike betona, da je sploh lahko vzletel par letal, sočasno je bil dograjen dovoz do radarske postaje na Wöllaner Nocku. Ta ukrepa je vojska skušala uresničiti že prej, vendar vselej naletela na nasprotovanje služnostnih uravničencev in zasebnikov. Ob večjem soglasju zvezne vojske pa je bilo vselej tudi navzoče vprašanje njene smiselnosti.

Avguštin Malle